

ԱՐՏՈՒՇ ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԿ Մ. Արեղյանի անվան գրականության ինստիտուտ
artush-mkrtumyan@hotmail.com

ԱՆԹԱՐԻ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԱՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆԻ «ՀԱՎԵՐԺԱԿԱՆ ՍԵՐԸ»

Բանալի բառեր. Մենկովսկի, Համիլտոն, բեդվին, փերի, Գյուլ-Նազար, Պալմիրա, անապատ, քարավան, ավերակներ, պունաշար, ապարանք:

Մինչև վենետիկյան շրջանը՝ 1921 թ. «Լիլիթը» գրելը, Իսահակյանը սիրո թեմային նույն պատկերավորումներով անդրադարձել է արևելյան մի այլ՝ «Հավերժական սերը» ավանդագրությունում: Երկու ստեղծագործություններով Իսահակյանն ասես ցանկացել է ընդգծել այն միտքը, որ ոչ թե սերն է ներդաշնակեցվում բնության գեղեցկությանը, այլ հակառակը՝ սիրո վայելքն է իր գեղեցկությունը փոխանցում բնությանը:

«Լիլիթի» նման «Հավերժական սերը» ևս ունի իր արևելյան տարբերակները: Այն նաև ավելի պատմականացված է և կապվում է «արաբական Հոմերոսի»՝ Անթարի կամ Անդարի հետ, ով համարվում է արաբական գրականության նախախաղական շրջանի մեծագույն բանաստեղծը, ընդ որում ռազմիկ բանաստեղծ, անապատի բեդվինների պաշտպանը և առաջնորդը: Անթար Իբն Շադդադին (525–615 թթ.) ո՛չ միայն ինքն է մի շարք ստեղծագործություններ գրել, այլև նրա մասին են դրույցագնավեպեր հյուսվել, որոնք 19-րդ դարում թարգմանվել են նաև ռուսերեն և հայերեն: 1833 թ. հրատարակված «Новоселъ» ժողովածուի մեջ տեղ է գտել Օ. Ի Մենկովսկու «Անթար» վեպը, որն այնուհետև հայերենի է փոխադրել Գ. Պախալյանը: Այն տպագրվել է «Հյուսիսսփայլի» առաջին համարում:

Մենկովսկու գրածի համեմատությունը Իսահակյանի «Հավերժական սեր» ստեղծագործության հետ ակնհայտորեն ցույց է տալիս, որ այն պետք է նախօրինակ է ծառայած լինի Վարպետի համար:

Մ. Մխիթարյանը Գ. Պախալյանի փոխադրության մասին գրելիս, սակայն հետևյալ կարևոր պարզաբանումն է տալիս. «Հայ մեծանուն բանաստեղծ Ավ. Իսահակյանի «Հավերժական սեր» լեգենդը շատ հիշեցնում է վերոհիշյալ ստեղծագործությունը: Չհաշված այուժետային փոքրիկ տարբերությունները, այդ երկու գործերի ոգին գրեթե նույնն է: Վարպետի հետ ունեցած մեր զրույցից պարզվեց, որ նա այդ լեգենդի գրության համար իբրև հիմք ըն-

դուներ է «Անթարի երգեր» վերնագրով տարածված արաբական գրույցը և ժամանակին ծանոթ չի եղել սակայն Պախալյանի փոխադրությանը»:

«Բազմավեպի» 1858 թ. տարբեր համարներում «Անդար, արաբացի քերթուած» խորագրի ներքո լույս է տեսնում Անթարի քաջագործությունների տարբեր դրվագները ներկայացնող մի շարք, որին նախորդող առաջաբանում նախախաղական շրջանի արաբական բանաստեղծության ընդհանուր շրջագծում ներկայացվում է Անթարի կյանքը, ռազմական սխրագործությունները, գրած ստեղծագործությունները, ինչպես նաև իրեն ձոնվածները:

Մենկովսկու վեպը ըստ այդմ և հայերեն փոխադրությունը սիրո գերբնական, հրաշապատում բնույթ ունեն: Միրո հավերժականությունը շարունակվում է ոչ թե իրական, այլ ոգեղեն աշխարհում:

«Անթարի» պատմության և նրա վերջաբանի վրա է հիմնված Իսահակյանի «Հավիտենական սերը»: Վեպի բուն պատմությունից Իսահակյանը վերցրել է Պալմիրայի կամ Թադմորի մի քանի գեղեցիկ նկարագրություններ, որոնք սակայն անհամեմատ դժգույն են Իսահակյանի ստեղծած պատկերների առջև:

Իսահակյանը պատմության վերջնամասը փոխել ու ներկայացրել է նոր մեկնաբանմամբ:

Մենկովսկին Անթարի մասին հերոսական և որոշակիորեն պատմական միջավայրում՝ արաբական ցեղերի շրջանակում գոյություն ունեցող այս պատմությունները կենտրոնացրել և կապել էր Պալմիրայի ավերակների հետ, ներկայացնելով արևելյան հրաշալիքների և «հազար ու մի գիշերների» ոգով գրված ստեղծագործություն:

Անթարի դյուցազնավեպի սիրիական կրճատ տարբերակը տարածված էր ողջ արևելքում և սիրված պատմություն էր հասարակական բոլոր շերտերի կողմից:

Մենկովսկին լինելով ոչ միայն գրող, այլև արևելագետ, 1819թ. ճանապարհով է Արևելք:

Նույն թվականին Լոնդոնում լույս է տեսնում Թ. Համիլտոնի «Antar, a Bedouen Romance, translated from the Arabie» գիրքը: Ծնորհիվ այս հրատարակության Անթարի կերպարը հայտնի է դառնում եվրոպական ընթերցողին: Գրքի առաջաբանում Համիլտոնը գրում է, որ ինքը Անթարի մասին ոչ միայն գրական ստեղծագործություն է գրել, այլև ցանկացել է ազգագրական գիտելիքներ և նկարագրություններ տալ Արևելքի մասին:

Համիլտոնի ստեղծագործությամբ, ինչպես նշում է Պ. Ալեքսենը, ռազմիկ-բանաստեղծ Անթարի մասին պատմությունն իր նոր ինքնուրույն կյանքն է սկսում եվրոպական գրականության մեջ:

Վերը հիշված «Անթար-արաբացի քերթում» շարքը, որը լույս է տեսել «Բազմավեպում», ունի Համիլտոնի ստեղծագործության սյուժետային ընթացքը: Կա՛մ Համիլտոնի գործից կա՛մ վերջինիցս կատարված մեկ այլ փոխադրությունից է կատարվել հայերեն վերաշարադրանքը:

Արևելյան դյուցազնավեպում Անթարի հավերժական սիրո պատմությունն արտահայտվել է միանգամայն այլ ձևով՝ համահունչ անապատի բեդվինների հերոսական մտածողությանը:

Անթարի արևելյան պատմության մեջ հավերժական սիրո գաղափարը արտահայտվում է կենդանության ժամանակ և անգամ մեռնելուց հետո էլ ձիու վրա սիրած էակին պաշտպանելու բեդվին ցեղերի հերոսական մտածողությամբ: Այն հարազատորեն արտահայտված է նաև Համիլտոնի մոտ:

Անթարին Սենկովսկին հերոսական այս միջավայրից փոխադրել է արևելյան հարեմական և հեքիաթա-ջինային մտածողությանը բնորոշ աշխարհը: Ինչպես գրում է Պ. Ալեքսենը, Սենկովսկին գիտակցաբար Անթարի մասին մի նոր առասպել է ստեղծել ռուս ընթերցողի համար:

Միևնույն գաղափարը երկու հեղինակների մոտ երկու տարբեր ձևերով է արտահայտվում: Երկու դեպքում էլ մահից հետո Անթարը ծառայում է սիրած էակին: Մի դեպքում ձիու վրա հսկելով, որ նա դուրս գա վտանգից, մյուս դեպքում սիրելիի գրկում: Իմաստային այս վերափոխությունը հանգեցրել է նրա անվան փոփոխության: Արաբական ցեղախմբերի Ալլա անունը դարձել է արևելյան հարեմական միջավայրին բնորոշ վարդ բառով սկսվող Գյուլ-Նազար:

Սիրո՝ մահվանը հաղթելու գաղափարը արևելյան դյուցազնական վեպում եթե արտահայտվում է մահից հետո սիրած էակին պաշտպանելու ձևով, ապա Սենկովսկին ժամանակակից հավերժական սիրո գաղափարն է արտահայտում Գյուլ-Նազարի գրկում առարկայորեն պահպանված անյունի միջոցով:

Ալեքսենը նշում է, որ Համիլտոնը արևելյան հերոսական մտածողությանը համահունչ է ներկայացրել անգլիական ջենտլմենությունը՝ Անթարը նստել է ձիուն, ջենտլմենաբար հենված նիզակին և հետապնդողներից պաշտպանում է իր ընտանիքը, այնինչ Սենկովսկին այս պատմության միջոցով արծարծում է սիրո և հավերժության հարցը:

Սենկովսկին Անթարի մասին պատմությունը սկսում է ավագափոշու մեջ կորած Պալմիրայի ժամանակակերպական էլեգիայով: Համաձայն արաբական ավանդազրույցների, Թադմորի կամ Պալմիրայի գեղեցկուհի փերիներից էր նաև Լիլիթը: Նրա հետ է համեմատվում անգամ Անթարի հավատարիմ նժույգը, որը համարվում է Լիլիթի կենդանական փոխակերպումներից մեկը: Ըստ արաբական ավանդությունների Լիլիթի գերեզմանը գտնվում է սիրիական

Թաղմորում: Արևելյան հիշյալ ավանդազրույցներին քաջաձանդոթ Իսահակյանը անհնար է, որ չիմանար նաև այս մասին:

«Հավերժական սերը» ստեղծագործության արձակ (1911 թ.) և չափածո (1914 թ.) տարբերակներից հետո 1921 թ. «Լիլիթը» գրելիս, Իսահակյանը փերիների պարզևած հավերժական սերը փոխարինել է փերիների մի տարատեսակը եղող Լիլիթի՝ Ադամին պատճառած անհաս սիրո հավերժական տառապանքով, հիմնվելով թերևս նաև Լիլիթի ավանդազրույցների Պալմիրայի հետ կապված տարբերակների վրա:

Ինչպես որ Սենկովսկին Անթարի մասին պատմությունների հիման վրա միանգամայն նոր մեկնաբանությամբ նոր ստեղծագործություն է գրել, նույն ձևով Իսահակյանը մի շարք դեպքերում գրեթե բառացի հետևելով Սենկովսկուն, կատարել է նոր ընդհանրացում, առավել խտացնելով հավարժական սիրո գաղափարը, այն ազատելով արկածային վիպական բոլոր մանրամասներից՝ գործողությունները կենտրոնացնելով Թաղմորի ապարանքում, որտեղ սկսվում, բայց չի ավարտվում նրանց սերը: Անապատը և ժամանակի մոռացության ավերիչ փոշին պատում են հիասքանչ քաղաքը, այն վերածում ավերակների կմախքի, սակայն աննվաճ են մնում հավարժական սիրո առջև:

Ինչպես գրում է Գ. Հովհաննիսյանը, սիրո «անապատելիության ուժը բանաստեղծը բացահայտում է սերը աստիճան առ աստիճան օղակելով մահվան տիրական շնչով»:

Ավանդության արձակ վերամշակումը չափածո դարձնելով, Իսահակյանը միայն բանաստեղծական վերաշարադրանքի չի, որ ենթարկել է այն, այլև գեղարվեստական վերացարկմամբ մի քայլով ևս հեռացրել Սենկովսկու ստեղծագործությունից: Արձակում առանձին տեղերում եթե երևում են ռուս գրողի «Անթարի» հետքերը, ապա դրանք լիովին ջնջված են չափածոյում: Վերջինս կրել է նաև իմաստային կարևոր մի շրջափոխություն կապված երկու սիրահարների հետ:

Սենկովսկին մի կողմ է թողել Անթարի կյանքի սխրագործությունները, դրանց մասին հիշատակելով հերոսի մի քանի հետահայաց խորհրդածություններում: Նրա բազմաթիվ արշավանքները փոխարինվել են վրեժխնդրության և իշխանության հետ կապված պլոտետային երկու դրվագներով, որոնցից դուրս ներկայացվում է նրա կյանքը, կամ ավելի ճիշտ սերը Թաղմորի ապարանքում մինչև մարմնի փոշու վերածվելը ու մի անգամ ևս սիրո վայելքը զգալը իր աճյունափոշուն Գյուլ-Նազարի արցունքի միախառնմամբ:

Անթարի մասին Սենկովսկու պատմությունը եթե կենտրոնացած էր Գյուլ-Նազարի շուրջը, ապա Իսահակյանի մոտ այն ընդհանրապես հանգում է արաբ ռազմիկի ամբողջապես սիրուն տրվելուն: Իսահակյանի մոտ արաբական անապատում որևէ գործողություն չի կատարվում: Անապատն ինքն է

հարաբերվում Պալմիրայի հետ: Նշանավոր ռազմիկ Անթարի սիրանքների մասին որևէ հիշատակություն չկա: Անթարը միանգամից պատկերվում է ընկղմված սիրո հավերժական և անսահման ընթացքի մեջ: Ըստ այսմ Իսահակյանի գրական վերամշակումը հիմնված է Սենկովսկու «Անթարի» առաջին մի քանի տողերի վրա, ուր ներկայացվում է Թադմոր-Պալմիրան և ապա վերջին այն հատվածի, ուր առաջին երկու դրվագներից հետո ետ վերադարձած Անթարը տրվում է հավերժագեղ փերուն: Ընդ որում դուրս է թողնված նաև Անթարի պայմանադրությունը, որ երբ իր սերը մարի, Գյուլ-Նազարն առնի նրա հոգին:

Անթարի պատմության Սենկովսկու մշակումը այժմ համեմատենք «Հավերժական սերը» ստեղծագործության արձակ տարբերակի հետ, իսկ վերջինս՝ նրա չափածոյի հետ: Կարելի է ասել, որ եթե արձակ տարբերակը Սենկովսկու «Անթարի» մշակումն է, ապա չափածո տարբերակը նույն այս ստեղծագործության արձակ տարբերակի մշակումն է:

Արձակ տարբերակն սկսվում է հետևյալ նախադասությամբ. «Քնքուշ գլուխդ դի՛ր կրծքիս, իմ նագելիս, ես քեզ պիտի պատմեմ ոսկի հեքիաթներ...»: Այն բացակայում է Սենկովսկու մոտ: Այստեղ Իսահակյանը հետևել է արևելյան հեքիաթների և մասնավորապես «Հազար ու մի գիշերի» սկսվող հեքիաթների մուտքի խոսքերի պատմելաոճին.

Անթար՝ «Հյուսիսափայլ»- Գեղեցիկ է Ծամ անապատը. գեղեցիկ են Ծամ անապատի մեջ կախարդական Թադմորի աւերակները: Ո՛վ է կառուցել այս հոյակապ ապարանքի մեջ... Որի համար կառուցած են այս տաճարները ... Ո՛վ է շինել այս երկար ու ձիգ, սիւնազարդ փողոցները ...»:

Антар «Прекрасна Шамская пустыня; прекрасны в Шамской пустыне развалины волшебного Тедмора. Кто жил в этих огромных чертогах?.. Кому воздвигнуты эти храмы?.. Кем построены эти длинные улицы столбов?»

Իսահակյան. «Ծքեղ են և հոյակապ Թադմորի արքայական ապարանքները, պորփյուրե աստիճաններով բարձրադիր պատվանդանի վրա խոյանում են յոթն հարյուր մարմարյա սյուներ, որոնց վրա հանգչում է ապարանքի չքնադակերտ առաստաղը երկնասլաց աշտարակով» (5, էջ 156):

Իսահակյանը շքեղության նոր փայլ է հաղորդել Պալմիրայի ավերակների նկարագրությանը, որով սկսվում է Անթարի պատմությունը: Սյունազարդ ավերակների քաղաքի նկարագրության մեջ նա հիշում է 700 մարմարիոնյա սյուներ: Նաև ավելացրել է հեքիաթային պատմություններին բնորոշ սիրո աշտարակը:

Սենկովսկու մոտ ասվում է. «Воздух был напитан свежестью и раскошным запахом алоя»: Ռուսերեն բնագրին համահունչ հայերեն թարգմանությունում ասվում է. «Օդը լցուած էր զովութեամբ և հալուէի գեղիս

անուշահոտութեամբ»: Իսահակյանի մոտ այն արտահայտվել է հետևյալ ձևով. «Ապարանքի երենոսյա դռներից արաբական զմուռսների բույրն է բխում գիշեր ու ցերեկ»:

Իսահակյանի մոտ թե՛ արձակ և թե՛ չափածո տարբերակներում այնուհետև անցում է կատարվում «Անթարի» վերջին հատվածին, ուր երկու սիրահարներն արդեն վայելում են սիրո քաղցրությունը: Գյուլնազարն արձակում և չափածոյում անվանվում է Բամբիշ, իսկ Անթարը չափածոյում վերանվանվել է Էլ-Սանա:

Իսահակյանական շքեղ նկարագրությունները չկան Մենկովսկու մոտ: Դրանք Վարպետի ստեղծագործական երևակայության արգասիքն են՝ հիմնված Արևելքի ու արևելյան պատկերների նրա քաջիմացության վրա:

Այս ստեղծագործության մեջ տեղ գտած արևելյան նկարագրությունների մասին Ա. Ղանալանյանը գրում է. «Լեզենդն աչքի է ընկնում իր արևելյան երանգավորումով, գունեղ ու ճոխ լեզվով, գեղարվեստական սքանչելի նկարագրություններով, բանաստեղծական վառ ու ինքնատիպ պատկերներով, որոնք հոյակապ քանդակների նման զարդարում են գրվածքի ողջ շենքը»:

«Անթարը» գրելիս Իսահակյանը զուգահեռ ընթանալով տեքստին ոչ թե լեզվաճանաչական փոփոխություններ է կատարել, այլ սյուժետային փոփոխության է ենթարկել:

Ոչ միայն Անթարի պայմանի մասին որևէ հիշատակություն չկա, այլև Բամբիշն է մահանում Անթարի գրկում և ոչ թե հակառակը (5, էջ 157):

Իսահակյանը կիրառել է մարդկային հոգեվիճակի և բնության պատկերների զուգահեռականության սկզբունքը (պարալլելիզմը): Բնությունը ոչ թե ինքնին գեղեցիկ է, այլ արձագանքում է մարդկային հոգեվիճակներին: Նույն իրավիճակը տեսնում ենք նաև «Լիլիթում», ուր Լիլիթն իր ներկայությամբ հրեղեն հմայք է հաղորդում դրախտի կանոնիկ այն գեղեցկությանը, որը հետո ձանձրացնելու էր նաև Ադամին:

Հավերժական սերը երկու դեպքում էլ արտահայտվում է դիմացինին սիրո շունչը ներարկելու փորձով: Կյանքի հեռանալու այդ պահը թեև պատկերային որոշակի տարբերություններով, սակայն հոգեբանական նույն վիճակի արտահայտությամբ են ներկայացրել երկու գրողները.

Մենկովսկի. «Հավատարիմ փերին բաց չէ թողնում նորան իւր գրկից: Նա սիրավառ սեղմում է իւր սիրականի սառն դիակը, ողողելով նորան ջերմաջերմ արտասուքով: Նորա ջերմութիւնը տաքացնում է մարմարիոնեայ մարմինը Անթարի և սառն դիակը դեռևս զգում է սիրո քաղցրութիւնը իւր մակերևույթի վերայ»:

Իսահակյան. «Եվ ամուր գրկել է Անթարը մեռնող, դժգունող բամբիշին, բոցավառ համբույրներով հպել է նրա կարկամած, սառած շրթունքներին և իր ջերմ, հրեղեն շունչն է ներարկում» (5, էջ 157):

Արևելյան ավանդությունները և Սենկովսկու «Անթարը» այն ենթախորքն են, որ հասկանալի են դարձնում Իսահակյանի համանուն ստեղծագործության հերոսի պայքարը մահվան դեմ, որպես հավերժական սիրո հաղթանակի: Սենկովսկու մոտ քանի որ Գյուլ-Նազարն է ողջ մնում և նա փերի է, ով մահ չունի, հավերժական ընթացով է գրկում Անթարին, ապա և նրա աճյունավորչին: Իսահակյանի մոտ երկու սիրահարներն էլ հողեղեն են և երկուսն էլ դատապարտված են երկրային քայքայմանը, ուստի նրանց մարմիններից հետո նրանց սերն է, որ շարունակվում է. «Անցնում են տարիներ, և նորից տարիներ. Բամբիշը վաղուց հյուծվել է, քայքայվել, և դեղին ոսկորներն են ահավոր շողում լուսնկայի դժգույն ցուլերի տակ» (5, էջ 158):

Բնության փոխվելը նրանց մարմինների քայքայմանը զուգընթաց ավելի ցայտուն է երևում չափածո տարբերակում, ուր բնության զուգահեռականությունը արտահայտվում է բանաստեղծական յուրաքանչյուր քառատողում, որտեղ չորս տողերից երկուսը վերաբերում են սիրահարներին, իսկ մյուս երկուսը՝ բնության ու ապարանքի նկարագրությանը.

Մահկանացու Անթար և մշտակենդան փերի հակադրությունը պայմանավորել է նաև երկու ստեղծագործությունների վերջին պարբերությունը և երկու ստեղծագործությունների դրանցում խտացած մեկնաբանությունը:

Սենկովսկու մոտ եթե փերին մի անգամ ևս Անթարին հաղորդում է սիրո քաղցրությունը, ապա Իսահակյանի մոտ, պայմանավորված երկու սիրահարների մահկանացու լինելով, բնությունն ու երբեմնի շքեղ ապարանքի աշտարակն են շարունակում պատմել հավերժական սիրո մասին. «Չորացել են ու չքացել արմավենիները, և անապատը իր դեղին քղանցքն է փռել Թաթմորի չքնադակերտ ապարանքների վրա, ծածկել, անհետացրել է նրանց, միայն երկնապաղ աշտարակն է մնացել ավազուտ դամբարանի վրա կանգուն եւ անխորտակելի՝ հեռուներից եկող եւ դեպի հեռուները չքվող քարավաններին պատմելու Անթարի հզոր եւ հավաերժական սերը...»:

Ամփոփելով կարող ենք ասել, որ Սենկովսկու «Անթար» ստեղծագործությունն օգնում է ճիշտ հասկանալու հավերժական սիրո մասին հին արևելյան ավանդազրույցի Իսահակյանի նորովի մեկնաբանությունը:

ARTUSH MKRTUMYAN

M. Abeghian Institute of Literature of NAS of RA

artush-mkrtumyan@hotmail.com

THE ARABIC TRADITION ABOUT ANTAR AND THE “EVERLASTING LOVE” BY ISAHAKYAN

SUMMARY

Avetik Isahakyan wrote his work “Everlasting Love” in a poetic version in 1911 and in a prose version – in 1914.

It has eastern prototypes and is related to the “Arabic Homer”, i.e. Antar Ibn Shaddad (525–615), who is considered to be one of the greatest poets of the Arabic pre-Islamic literature. He was also the defender and leader of the desert Bedouins. Epics were created about him, which were translated into Russian and Armenian in the 19th century. In 1833, a novel entitled “Antar” by I.O. Senekovsky was published in Russian, the Armenian translation of which was published in 1859. The comparison of Senekovsky’s writing with the work “Everlasting Love” shows that Isahakyan followed Senekovsky during the literary elaboration of this legend.

Isahakyan condensed the idea of the everlasting love existing in eastern tradition liberating it from all the adventurous epic details and concentrating the acts in the court of Palmyra Tadmor, in which their love initiated, but not ended. The time and the ruining dust of the oblivion in the course of time embrace the wonderful city, converting it to ruins, where, however, Antar’s love continued.

There is no reference to the feats of the famous warrior Antar in Isahakyan’s work. The famous warrior is directly portrayed submerged into the everlasting and infinite course of love.

The eastern traditions and Senekovsky’s “Antar” are the bases that make the struggle of the hero comprehensible in Isahakyan’s work which is against death, and a triumph of everlasting love.

АРТУШ МКРТУМЯН

Институт литературы им М. Абега НАН РА

artush-mkrtumyan@hotmail.com

АРАБСКОЕ ПРЕДАНИЕ ОБ АНТАРЕ И ПРОИЗВЕДЕНИЕ ИСААКЯНА «ВЕЧНАЯ ЛЮБОВЬ»

РЕЗЮМЕ

Произведение «Вечная любовь» было написано Ав. Исаакяном в 1911 г. в стихах, а в 1914 г. – в прозе. Прообразом героя является историческая личность – Антар Ибн Шаддадин (525–615 гг.). Он был величайшим поэтом арабской литературы доисламского периода, которого называли «Гомером Востока». На протяжении веков об Антаре сложались эпические повествования, в 19-ом веке переведенные на русский и армянские языки.

Статья посвящена сравнительному анализу романа Сенковского «Антар» (1833 г.) его армянского перевода (1859 г.) и произведения Исаакяна «Вечная любовь».

В произведении поэт более развивает присутствующую в восточных преданиях тему вечной любви, освобождая ее от всех подробностей приключенческого романа и сосредоточивая действие во дворце Тадмор в Пальмире. Здесь зарождается, но не закончивается любовь героя.

Восточные предания и роман Сенковского «Антар» помогают нам воспринимать борьбу героя произведения Исаакяна против смерти как победу в вечной любви.